

JSEM RUSKÝ OKUPANT

ANOTACE:

Aktivita vede žáky ke kritickému myšlení a uvědomění si potřeby ověřovat přijímané informace. Žáci porovnájí interpretaci různých vojenských intervencí sovětské a ruské armády, kterou nabízí propagandistické video, s historickými fakty. Zároveň provedou analýzu zhlédnutého videa pomocí pěti klíčových otázek.

VZĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

GV: jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost

OV: jazykové vzdělávání a komunikace, společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

GV: MV, OSV, VMEGS

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

GV: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí, kompetence využívat prostředky informačních a komunikačních technologií a pracovat s informacemi

DOPORUČENÝ VĚK: 16+

CÍLE:

Žáci:

- dokážou analyzovat propagandistické video;
- si uvědomují nutnost ověřovat informace z různých zdrojů;
- rozvíjejí své znalosti historie SSSR a Ruské federace.

DÉLKA: 45 min.

POMŮCKY:

- LIST PRO PEDAGOGY
- tabule nebo flipchart

POSTUP:

1. Aktivitu zahájíme **projekcí filmu**.
2. Následně se žáky diskutujeme o interpretaci okupace pobaltských republik, kterou mezi Rusy šíří současná ruská propaganda.
3. Promítneme žákům propagandistické video Jsem ruský okupant. Přehrát video
4. Po jeho zhlédnutí se žáků ptáme: *Kdo je podle vás autorem videa? Jak se snaží upoutat naši pozornost? Proč bylo tohle video vytvořeno? V čem mohou ostatní lidé chápat jeho obsah jinak než vy?*
5. Pustíme video znovu a tentokrát jej zastavíme po prvním příkladu „záchranné intervence“, kterou popisuje (Sibiř). Ptáme se žáků, co si o této historické události myslí, jestli je něco překvapilo a zda znají souvislosti.

Klademe otázky: *Jak na vás tato intervence působí? Potřebujete nějaké další informace, nebo jste se z videa dozvěděli vše podstatné?*

6. Poté žákům sdělíme informace k této intervenci (viz **LIST PRO PEDAGOGY**) a ptáme se: *Které hodnoty a úhly pohledu video obsahuje a co z něj bylo vypuštěno? Proč to autor udělal? Čeho tím chtěl docílit?*

7. Stejným způsobem pokračujeme v analýze u dalších historických událostí. Upozorníme na vojenské intervence SSSR a Ruské federace, které video neprezentuje. Opět diskutujeme o důvodu.

REFLEXE:

Reflexe probíhá formou diskuse. Ptáme se: *Jak vnímáte video teď? Jak se cítíte? Jak autor podává násilnou okupaci (jako pomoc, záchranu)? Na závěr žáky seznámíme s informacemi o vzniku a sdílení videa, které jsou rovněž uvedené v listu pro pedagogy.*

POZNÁMKA:

V aktivitě je použito pět klíčových otázek pro kritickou analýzu mediálního obsahu, viz soubor *Jak se správně ptát* aneb *Cesta k mediální gramotnosti*.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Lekci jsem vyzkoušela s žáky 4. ročníku gymnázia. Postupovala jsem obráceně, než je uvedeno v postupu. Jako první jsem promítla žákům video *Jsem ruský okupant*, aniž bych jim sdělila téma hodiny. Video žáky velmi zaujalo jak po stránce obsahové, tak po stránce grafického zpracování. Film jsem žádným způsobem nehodnotila, jen jsem žákům sdělila informace o autorovi. Pracovní list s pravdivým vysvětlením událostí jsem rozstříhala. Každá dvojice obdržela vždy jednu událost, kterou si pozorně přečetla. Znovu jsem pustila video, které jsem zastavila po jednotlivých událostech a nechala dvojice ostatním sdělit informace, které nastudovaly. Po druhém zhlédnutí videa žáci diskutovali o tom, co je cílem videa a jak by vypadalo podobné video o okupaci Československa v roce 1968. Žáci sami vyhodnotili video jako propagandistické. Po diskusi jsem jim promítla film *Masterplan*, který je velmi zaujal a byl pro ně přínosem díky mnoha novým informacím. Někteří žáci ho však hodnotili jako nepřehledný. Měli problémy zorientovat se hlavně v jednotlivých aktérech filmu a v tom, kdo na jaké straně je.

Jana Kopúnová, Gymnázium, SOŠE a SOU Kaplice

ANALÝZA VIDEA JSEM RUSKÝ OKUPANT

Pohledem novináře Ondřeje Soukupa

OKUPACE SIBIŘE

Dobývání Sibíře zahájili kozáci koncem 16. století, kdy oddíl atamana Jermaka se vydal přes Ural a začal dobývat Sibiřský chanát, relativně velký státní útvar sibiřských Tatarů. Jejich tažení proběhlo bez vědomí carských úřadů, platili ho bohatí kupci Struganovovi. Cílem bylo jak otevřít nové obchodní cesty, tak pro řadové účastníky především možnost rabovat, což se podařilo při dobytí města, kde dnes stojí město Tumeň. Od té doby další oddíly táhly na východ, zakládaly pevnosti a podrobovali si místní obyvatelstvo. Do určité míry šlo o klasickou kolonizaci, někteří badatelé to přirovnávají k dobývání Divokého západu v Severní Americe. Expanze byla motivovaná také postupným vybíjením sobola, jehož kůže byla v 16. a 17. století hlavním ruským vývozním artiklem. Porobené národy platily daně kůžemi, kvůli čemuž zvíře mizelo a bylo potřeba putovat dále do tajgy. I chování Rusů k místním národům bylo podobné jako chování Američanů vůči Indiánům, pokusy o odpor byly tvrdě potlačovány, místní také umírali na pro ně neznámé nemoci a velkým problémem byl alkoholismus.

OKUPACE POBALTÍ

V létě 1939 se Sovětský svaz sblížil s nacistickým Německem a výsledkem bylo podepsání paktu Molotov-Ribbentrop podle jmen ministrů zahraničí. V tajném dodatku ke smlouvě pobaltské státy (s určitou výjimkou Litvy, která byla částečně okupovaná Německem) a východní Polsko byly uznány coby státy se sovětskou sférou vlivu. Po napadení Polska v září 1939 Sovětská armáda okupovala východní Polsko a zároveň začala vyvíjet nátlak na vlády pobaltských států. Ty nakonec koncem září všechny podepsaly dohody o přátelství, podle kterých v nich byly rozmístěny jednotky Rudé armády. V létě 1940 Sovětský svaz svrhl vlády ve všech třech státech a zinscenoval referenda o připojení k SSSR. Následovaly represe proti bývalým politikům, inteligenci a podnikatelům. Na Sibiř byly deportovány desítky tisíc lidí. Zhruba dalších 100 tisíc lidí bylo deportováno po skončení války. Okupaci Pobaltí nikdy neuznaly Spojené státy americké, Vatikán a další státy.

OKUPACE STŘEDNÍ ASIE

Během svého postupu na východ od Uralu se ruští kozáci postupně dostávali také do stepí, které jsou dnes součástí Kazachstánu. Skutečná kolonizace střední Asie začala až v polovině 19. století, kdy se carským vojevůdcům pomalu dařilo postupovat až k hranicím Afghánistánu. Bez ohledu na povstání, která neustále vypukala, neměli obyvatelé střední Asie proti mnohem lépe vyzbrojené ruské armádě šanci. V soudobém tisku i memoárech vojáků jsou obyvatelé líčeni jako divoši, lupiči apod. Tato kulturní nadřazenost tak zdánlivě vysvětlovala ruskou expanzi jako snahu o civilizační rozkvet regionu. Ve skutečnosti šlo především o soutěžení s Velkou Británií o kontrolu nad Asií, které v odborné literatuře dostalo název Velká hra. Ta skončila koncem 19. století, kdy Britové vzdali snahu o dobytí Afghánistánu a Rusko také nemělo sílu na další postup na jih. Obyvatelstvo střední Asie také dlouho vzdorovalo bolševikům, partyzánské boje trvaly až do konce 20. let 20. století.

OKUPACE UKRAJINY

Podobně jako v případě českého národního obrození prošlo ukrajinské národní hnutí řadou fází. Ukrajinská identita coby politického národa byla zformována již v první polovině 19. století. Země byla však rozdělena mezi carské Rusko a Rakousko-Uhersko. Protože používání ukrajinštiny Moskva zakazovala, centrum národního hnutí bylo na Haliči, odkud se pašovaly knihy na území ruského státu. Během říjnové revoluce Ukrajina vyhlásila nezávislost, již počátkem roku 1919 ale bolševici porazili slabé oddíly tohoto mladého státu. Následovala občanská válka, v níž na podzim roku 1919 bolševici definitivně zvítězili. Zbytky ukrajinských oddílů se stáhly na Halič, která byla pod kontrolou Polska. Sovětskou část Ukrajiny zasáhl v letech 1932–1933 hladomor záměrně vyvolaný konfiskací veškerého obilí sovětskými úřady během neúrody. Odhaduje se, že tehdy zahynulo minimálně 2,6 milionu lidí. Poté, co si Sovětský svaz rozdělil v roce 1939 s nacistickým Německem Polsko, dostala se pod vládu

Moskvy i západní Ukrajina. I zde proběhly represe, desetitisíce lidí byly deportovány na Sibiř. Další statisíce obyvatel byly přesídleny během poválečného potlačení nacionalistických oddílů Ukrajinské povstalecké armády.

POLSKÁ INVAZE BĚHEM TZV. OBDOBÍ ZMATKŮ

Po smrti cara Ivana IV. Hrozného převzal vládu jeho syn Fjodor, který však nebyl silným panovníkem. Druhý syn Dmitrij zemřel v dětství pravděpodobně při epileptickém záchvatu. Tím skončila rurikovská dynastie a o moc vypuká boj mezi jednotlivými bojary, kteří si nakonec zvolili carem Borise Godunova. Záhy se v Polsku objevil člověk, vydávající se za careviče Dmitrije. Dosáhl přijetí u polského krále a výměnou za slib předat Polsku Smolensk mu vévoda Jerzy Mnieszek najal armádu, se kterou se mu v roce 1606 podařilo dobýt Moskvu. Rok poté byl ale během povstání zabit bojary. O další rok později se objevil samozvanec Lžedmitrij II. Následovalo dalších pět let bojů mezi polsko-litevskými oddíly a novým carem Vasilijem Šujským a bojary, kteří často měnili strany. Uspěla až zemská hotovost Minina a Požarského, jejichž oddíly v roce 1612 porazily polskou posádku Kremle a postupně vyhnaly polsko-litevské oddíly ze země. Na den jejich vítězství dnes Rusko slaví státní svátek Den národní jednoty.

ZAPÁLENÍ MOSKVVY V DOBĚ NAPOLEONSKÝCH VÁLEK

V roce 1812 Napoleon napadl Rusko. Jeho armáda zvolna postupovala k Moskvě, zatímco ruská se vyhýbala rozhodující bitvě. Ta nakonec vypukla počátkem září u vesnice Borodino nedaleko Moskvy. Krvavá bitva, v které na každé straně padlo okolo 30–40 tisíců vojáků (zhruba čtvrtina celkového počtu), skončila nerozhodně, ale maršál Kutuzov, ruský velitel, se rozhodl pro ústup, aby nepřišel o celou armádu. 14. září Napoleonova vojska obsadila Moskvu, ještě ten den večer ve městě začal požár. Dodnes není jasné, zda šlo o náhodu během chaosu, panujícího po dobytí města, nebo zda šlo o žhářství ze strany ustupujících Rusů. Další den požár zuřil natolik, že Napoleon musel opustit Kreml, stejně jako většina jeho vojáků. Oheň zničil většinu budov, podle svědectví pamětníků jestliže před válkou Moskva měla cca 30 tisíc domů, po ní zůstala stát sotva jedna šestina. Znamenalo to také, že ve vypáleném městě Napoleon nemohl přezimovat a byl donucen vydat se zpět na západ. Francouzi se při ústupu potýkali s nedostatkem potravy. Takto vyhladovělá armáda se již nezmohla na odpor.

BOJE U VOLOKOLAMSKU

Autor patrně naráží na příběh o 28 vojácích z 316. divize pod velením generálmajora Ivana Panfilova, kteří v listopadu 1941 měli během čtyřhodinového boje zničit osmnáct německých tanků, přitom ale všichni zahynuli. V sovětské mytologii byli nazýváni „hrdinové panfilovci“ a fráze politruka Kločkova „Není kam ustupovat, za námi je Moskva“ vešla do školních učebnic. Ještě během války všech 28 vojáků získalo titul Hrdina Sovětského svazu in memoriam. Ovšem již krátce po válce sovětská vojenská prokuratura zjistila, že jde o literární výmysl dopisovatele vojenských novin Krasnaja zvezda Alexandra Krivického. Přišla na to během stíhání jistého Ivana Dobrobavina, který byl obviněn z kolaborace s Němci. Ukázalo se, že je to jeden z „panfilovců“. Ten vypověděl, že sice u Volokolamsku byl, ale žádný boj s osmnácti německými tanky neproběhl. Vyšetřování prokuratury ale bylo tajné a na veřejnost se dostalo až koncem osmdesátých let minulého století. Současný ředitel ruského státního archivu Sergej Mironěnko celý příběh označuje za „mýtus, který prosazoval stát“.

Další příklady událostí, které video nezmiňuje

OKUPACE ČESKOSLOVENSKA V ROCE 1968

V srpnu 1968 vojska Varšavské smlouvy pod velením Sovětského svazu překročila hranice Československa, aby tak rozdrtila pokus vedení československých komunistů o reformu socialismu, který se vymykal sovětskému pojetí. Během invaze a až do konce roku zahynulo 108 civilistů, bezprostředně po napadení emigrovalo 70 tisíc lidí, do uzavření hranic v roce 1969 počet stoupl na 300 tisíc osob. Sovětská vojska v počtu 130 tisíc pak zůstala v Československu až do roku 1991.

POTLAČENÍ MAĎARSKÉHO POVSTÁNÍ V ROCE 1956

V říjnu 1956 v Maďarsku vybuchla na povrch nespokojenost se stalinistickým režimem. Původně studentská demonstrace požadovala nezávislost Maďarska na Sovětském svazu, budování demokratického socialismu a svobodu slova. Demonstrace brzy přerostly do srážek s nenáviděnou tajnou službou ÁVH a dalšími státními orgány. Vyzbrojení demonstranti útočili na sídla sdělovacích prostředků, služebny státní bezpečnosti, výbory komunistické strany a další orgány. Sovětské jednotky umístěné v Maďarsku do bojů původně nezasahovaly a dokonce byly vyvedeny z Budapešti. Záhy ale Kreml změnil názor. Oficiální verze tvrdí, že to bylo kvůli možnému vyhlášení neutrality, jiní zase kvůli tomu, že byla ohrožena moc komunistické strany. Sovětské tanky nakonec povstání rozdrtily, zabito bylo kolem 2500 Maďarů a 700 sovětských vojáků. V zemi proběhlo masové zatýkání a před soudy stanulo na 26 tisíc lidí, několik stovek z nich bylo popraveno. Mezi nimi byl i ministerský předseda Imre Nagy a další dva lidé z reformní vlády.

FINSKÁ VÁLKA 1939–1940

Od roku 1938 vedl Sovětský svaz jednání s Finskem o odstoupení části finského území a vybudování sovětských vojenských základů na ostrovech v Baltském moři výměnou za část sovětské Karélie okolo polárního kruhu. Finové to odmítali, protože na SSSR požadované karelské šíji měli jediná obranná postavení a obyvatelé byli ostře proti ústupkům Sovětskému svazu. V srpnu 1939 Moskva podepsala s Berlínem smlouvu o nenapadení, zvanou pakt Molotova-Ribbentropa, v jejímž tajném dodatku bylo Finsko uznáno za sféru zájmů Sovětského svazu. Poté Stalin Finům oznámil, že je nutné posunout hranice na úkor Finska, a to z důvodu, že není možné přestěhovat Leningrad dál od finské hranice. Helsinky požadavek Sovětského svazu odmítly, a tak ministr zahraničí Vjačeslav Molotov prohlásil, že „civilové již nemohou nic dalšího dělat, přišel čas vojáků“. Dne 30. listopadu sovětská vojska vtrhla do Finska pod záminkou, že finské dělostřelectvo ostřelovalo sovětskou jednotku. Současně vznikla „revoluční finská vláda“ pod vedením komunisty Otto Kuusinen. Sovětský svaz ji okamžitě uznal a prohlásil vládu v Helsinkách za nelegitimní. Kvůli agresi byl Sovětský svaz vyloučen z Ligy národů. Protože se Finsku nedostalo žádné podpory, musely Helsinky nakonec všechny sovětské podmínky přijmout. V bojích padlo zhruba 20 tisíc vojáků finské armády a 50 tisíc sovětských vojáků.

SOVĚTSKÉ ANGAŽMÁ V AFGHÁNISTÁNU

V roce 1978 během státního převratu přišla k moci marxistická Lidově demokratická strana Afghánistánu, což ovšem okamžitě vyvolalo občanskou válku, když se proti marxistům postavili konzervativci. Prakticky okamžitě nová vláda požádala Sovětský svaz o vojenskou pomoc, Moskva ale dlouho odolávala s tím, že marxisté nemají lidovou podporu a hrozí zatažení Sovětského svazu do dlouhého konfliktu. Na konci roku 1979 ale v Kremlu zvítězili jestřábi a sovětská vojska svrhla a zabila prezidenta Hafizulláha Amína a postupně se rozmístila po celém Afghánistánu. Nikdy se jí ale nepodařilo obsadit zemi, kontrolovala pouze Kábul a velká města. V roce 1986, kdy zde bylo zhruba 100 tisíc sovětských vojáků, mudžáhedíni kontrolovali asi 70 % země. Protisovětská bojovníci byli podporováni Západem a státy Perského zálivu, desetitisíce bojovníků přišly ze zahraničí. V roce 1986 mudžáhedíni dostali americké protiletěcké rakety Stinger, což omezilo sovětskou vzdušnou převahu. Od téhož roku Moskva přemýšlela, jak svá vojska stáhnout, což se nakonec stalo o tři roky později. Marxistická vláda vydržela až do roku 1992, poté se ale země zhroutila do chaosu vzájemných bojů mezi polními veliteli.

V Afghánistánu zahynulo zhruba 15 tisíc sovětských vojáků, ztráty na afghánské straně se odhadují na necelý milion mrtvých, v naprosté většině civilního obyvatelstva.

OKOLNOSTI VZNIKU A ŠÍŘENÍ VIDEOA

Virální video **Jsem ruský okupant** zasáhlo internet v březnu 2015 nevídanou silou. Do dnešního dne **ho zhlédlo více než osm milionů diváků**. Stalo se jedním z nejvýraznějších a nejúspěšnějších mediálních sdělení ruské propagandy vytvořených pro **virální sdílení** na sociálních sítích. Tomu napomohlo také vědomé rozhodnutí jej hned po jeho vzniku opatřit **titulky ve 13 jazycích**, mj. také vietnamskými či slovenskými. Nejedná se ovšem o oficiální státní propagandu. Autorem videa je (tehdy 29letý) Rus Jevgenij Zhurov, grafický designér na volné noze. „Proti Rusku je vedena totální informační válka. (...) Udělal jsem to hlavně pro nás, abychom nezapomněli své významné dějiny,“ uvádí autor videa pro BBC.

Video se vyznačuje především **vysokou kvalitou zpracování**, je informačně nabitě – kulometně sází argumenty přesvědčující diváka o tom, že **kam Rusko během svých dějin vstoupilo, tam následoval pokrok a rozkvět**.

Forma zpracování mediálního sdělení – to, jak se autor snaží upoutat divákovu pozornost – může mít velký vliv na to, jak bude toto sdělení divákem přijato. V tomto případě je působivým nepochybně dynamický střih, atraktivní animovaná infografika, velmi kvalitní grafické podklady a zpracování, dramatická hudba, krátký formát.

Video nepokrytě **uznává, že Rusko v minulosti okupovalo a nadále okupuje některé země**. Omluvou za to má nicméně být skutečnost, že **země pod ruskou okupací vzkvétají**. Autoři záměrně nabízejí určité úhly pohledu, kdy jsou **některé informace ve sdělení obsaženy, zatímco jiné jsou záměrně vypuštěny** (např. hladomor na Ukrajině v letech 1932–1933, v jehož důsledku zemřely miliony lidí, cíleně řízený Stalinovým režimem).

Zajímavosti

Poněkud děsivých souvislostí vše nabylo ve chvíli, kdy toto video sdílela na svém oficiálním twitterovém profilu ruská ambasáda v Praze (převzala jej z českých proruských serverů). I ambasáda však nakonec nejspíše usoudila, že Rusko opravdu nebylo historicky vždy takovým, jaké je zobrazuje video. Tweet totiž posléze ze svého profilu smazala.